

31. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – Львів, 1993.
32. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно Українських Землях у 1918–1923 рр. / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – С. 95–96.

In the article state creative activity of Lion Bachinskogo is reflected and basic political work assignments are related to it in Ukrainian National Advice of ZUNR. His activity is rotined, as a vice-president and pravного politician and indefatigable fighter for the Ukrainian state system and collegiality.

Key words: Lev Bachinskiy, ZUNR, Ukrainian National Advice, East Galichina, Act of Connection, landed reform.

УДК 94 (438) “1956-1989”

ББК 63.3 (4 Пол)

Наталія Стецюк

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ТОВАРИСТВА В РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ Й КУЛЬТУРИ В ПОЛЬЩІ (1956–1989 рр.)

Стаття присвячена висвітленню діяльності УСКТ у розбудові й поширенні української освіти й культури в Польщі (1956–1989 рр.). Автором проаналізована діяльність українських навчальних закладів, колективів художньої самодіяльності в Польщі протягом 1956–1989 рр.

Ключові слова: Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ), національні меншини, культурно-національні просвітницькі організації.

Однією з головних проблем, які нині в центрі уваги українських і польських учених, як істориків, так і політологів, є наукове осмислення і вивчення минулого українсько-польських стосунків, подолання залишків давньої неприязні й ворожнечі, формування нових принципів взаємоповаги, забезпечення збереження етнічної самобутності українців у Польщі.

Проблема становища українських меншин у Польщі є досить актуальною і дискусійною. Окремі автори висловлюють думки, з якими можна частково не погоджуватись. Однак, на нашу думку, з різнобічних, не завжди однозначних оцінок тих чи інших тлумачень історії постає загальна картина, що дає імпульс об'єктивного висвітлення діяльності української меншини в Польщі.

Найповніше й найдетальніше життя українців у Польщі розкрито в працях польських дослідників Р.Дрозда й І.Халагіди [2], М.Чеха [3]. На особливу увагу заслуговують роботи й українських учених, зокрема, Л.Васильєвої [9; 10], Б.Гука [11], С.Заброварного [12–14], Ф.Заставного [16; 17], В.Сергійчука [1], М.Трухана [21], І.Цепенди [23].

Метою статті є спроба висвітлити діяльність української меншини в поширенні освіти й культури в Польщі в 50–90-х рр. ХХ ст.

1956 рік вніс суттєві зміни в життя польського суспільства. Навесні помер Б.Берут, до влади повернувся Гомулка, хоч радянське керівництво на чолі з М.Хрущовим на посаді лідера польських комуністів бачило зовсім іншу людину [18, с.323]. У зв'язку з таким поворотом справ національні меншини Польщі також сподівалися на суттєве поліпшення свого становища. Чималі надії покладалися на VII Пленум ЦК ПОРП, який відбувся в липні 1956 р. І дійсно, у документах пленуму вказувалося на необхідність створення національно-етнічним групам необхідних умов для вільного розвитку освіти й культури рідною мовою, для відтворення національних традицій, звичаїв [20].

Однак невдовзі виявилось, що сподівання національних меншин були марними. Хоч пленум частково врегулював деякі справи шкільництва, проте намагання замовчувати українську проблему продовжувалося, що стало неписаним правилом у діяльності як партійних, так і державних інстанцій Польщі. Тому-то з'явилась інструкція

МВС від 23 серпня 1956 р., яка передбачала поліпшення роботи серед поляків щодо необхідності толерантного ставлення до українців [22, с.193].

Про зневажливе, а то й прямо вороже ставлення до українців, переслідування діячів УСКТ неодноразово писалося на сторінках тижневика “Наше слово”. Справа дискримінації національних меншин зайшла так далеко, що польський прем’єр Ю.Циранкевич у своєму виступі 26 лютого 1957 р. перед депутатами сейму заявив, що держава “рішуче боротиметься... зі спробами дискримінації і зневажання національних меншин, які живуть в Польщі...” [20].

Хоч заява мала суто декларативний характер, можна ствердити, що вперше після війни, щоправда опосередковано, визнавалося, що Польща не є однонаціональною державою.

Міністерство освіти на основі згаданої постанови розробило інструкції для місцевих органів освіти (№ ІІІ-5232/52 від 4.07.1952 р. і № SO 5-7630/52 від 15.09.1952 р.), у яких визначалася головна умова введення додаткового вивчення української мови в школі, а саме – виразне бажання або згода батьків [19, с.69].

Деяке поживлення на цій ділянці виникло в 1956–1957 рр., завдяки самовідданій праці українських громадських діячів, що згуртувалися навколо УСКТ, а також черговим настановам Міністерства освіти. З-посеред усіх тодішніх діячів слід насамперед відзначити генерального секретаря УСКТ Ольгу Васильків [13, с.257]. У 1956–1957 рр. за її сприяння були створені дві початкові школи з українською мовою навчання в Ярошівці й Банях Мазурських і два відділи першого класу в Педагогічному ліцеї в Бартошицях [13, с.257].

Українська початкова школа в Банях Мазурських існувала як самостійна одиниця всього вісім років – від 1956 р. до 1964 р. Корифеями навчання української мови в цій школі були Михайло Балій та Іван Колач. У 1957–1958 рр. у школі вже було 4 класи із 42 учнями. Керівником української школи був Іван Колач, а вчителем – Ірина Федорич. Школа стала центром не тільки знань, а й культурного життя [4, с.267].

Початкова школа в Ярошівці була другою, після Бань Мазурських, школою з українською мовою навчання. Виникла вона з ініціативи мешканців двох сіл: Ярошівки, у якій поселилося в 1947 р. біля 320 сімей зі Щавника, і Міхалова, у якому осіло 30 сімей із Фльоринки [8, с.269; 9, с.26].

Директором школи було призначено Станіслава Шевчика. Навчання в ній почалося 15 січня 1957 р. З кожним роком чисельність учнів збільшувалась. У 1970–1971 рр. школу перейменовано на пункт навчання української мови (з 3-годинним навчанням української мови). У 1973 р., відповідно до вимог шкільної реформи, школу в Ярошівці ліквідовано, а учнів включено до збірної школи в Хайнові, де вже не було змоги вивчати українську мову [9, с.26].

Педагогічний ліцей у Бартошицях з українською мовою навчання почав свою діяльність у 1956–1957 рр. з двома відділами І класу, у яких навчалося 70 учнів [5, с.283]. Спочатку навчання велося польською мовою. Але поступово, з приходом до школи українських учителів, щораз більше предметів викладалось українською мовою. Довголітнім директором ліцею і першим учителем української мови була Варвара Серкіз [6, с.27].

З перших днів відкриття українських класів на зустріч з учнями та вчителями прибула Ольга Васильків (генеральний секретар УСКТ). Після 5 років існування ліцею, у 1961 р., у ньому відбулися перші іспити на атестат зрілості, який дістали 26 учнів-випускників. У 1965–1966 рр. був останній набір до ліцею, оскільки педагогічні ліцеї ліквідовувались.

Для українських дітей і молоді в 1956–1957 рр. також було відкрито ліцеї в Перемишлі та Лігниці й три початкові школи в Тшенсачу, Лабуню Великому – пізніше перенесені до Чахова, і в Сагнітах [7, с.271]. З метою якнайшвидшого поповнення

кадрів у Щеціні відкрито відділ української філології. Міністерство освіти доручило організувати воеводські методичні гуртки української мови відділам освіти в Кошаліні, Вроцлаві, Ольштині та Зеленій Горі. Керівник такого гуртка був зобов'язаний: 1) організовувати наради вчителів української мови; 2) давати методичні поради вчителям; 3) проводити відкриті уроки з української мови; 4) надавати допомогу авторам педагогічних розробок і вести наукові дослідження.

Незважаючи на численні перешкоди, на першому етапі свого існування в 1956–1959 рр. українське шкільництво могло похвалитися чималими досягненнями, що підкреслив секретар комісії шкільництва в Міністерстві освіти С.Мацерсберг на одному із засідань комісії 14 серпня 1959 р. За його словами: “Минулий навчальний рік, mimo багатьох труднощів, позначився дальшим розвитком шкільництва національних меншин, особливо українського, яке виявило найбільшу динаміку свого розвитку” [22, с.139].

Однак уже через рік-два підстав для оптимізму не було, а на хвилі гонитви за українськими націоналістами, започаткованій партією на початку 1960-х рр., почався швидкий занепад українського шкільництва.

Неуважне ставлення керівництва УСКТ до ключового питання, яким для українців у Польщі було шкільництво, демобілізувало й знеохочувало як батьків, так і вчителів. Голови товариства Боярський і Королько, ідучи по лінії найменшого опору, намагалися показати занепад українського шкільництва як явище неминуче й природне, із чим треба погодитися, мовляв, не можна зупинити закономірність ходу історичного розвитку.

У 1970 р. у Польщі почали здійснювати реформу шкільництва, яка мала фатальні наслідки для українських шкіл і пунктів навчання. Частина шкіл, у яких навчалися українські діти, не було забезпечено вчителями-українцями [22, с.144].

Стара істина, що найлегше битися в чужі груди, звалюючи вину за все зло на “ворогів” і несприятливі обставини, хоч, напевно, не за всі гріхи в ділянці українського шкільництва відповідає шкільна влада. У багатьох невдачах польські українці в першу чергу повинні звинувачувати себе самих, а занепад шкільництва значною мірою зумовлений низькою національною свідомістю батьків та їхнім легковажним ставленням до рідної мови.

Сумно, проте факт, що на всю Польщу вдалося виховати лише кілька десятків свідомих своєї ролі вчителів, які пішли працювати туди, де існувала потреба. Незрозуміла пасивність і брак почуття обов'язку великої частини вчителів стали однією з причин занепаду українського шкільництва.

Як відомо, головним завданням УСКТ був і розвиток культурної діяльності серед українського населення. Уже на організаційному з'їзді УСКТ делегати мали в руках перший номер тижневика “Наше слово”, яким було започатковано україномовну пресу в Польщі. Від 1957 р. як додаток до “Нашого слова” почав виходити науково-популярний щомісячник “Наша культура”, а також щомісячний додаток для дітей “Світанок” [15, с.182]. У 1957 р. вийшов “Український календар” з інформацією про життя українців у Польщі та історію України, з художніми творами тощо.

Літературне об'єднання при ГП УСКТ (скорочено ЛОБ) засновано 19 квітня 1959 р., а його виникнення значною мірою було зумовлене появою додатка до “Нашого слова”, популярно-наукового щомісячника “Наша культура”, що став “трибуною людей пера”, які творили в Польщі українською мовою [22, с.117].

У 1963 р. стараннями УСКТ вийшла антологія творчості 43 українських літераторів у Польщі під назвою “Гомін”. У збірці опубліковані поезії Я.Гудемчука, О.Ланського, Е.Самохваленка, І.Рейт, Є.Боднарчука, А.Білоус. Жанр прози представлений іменами А.Верби, М.Тарасенка, М.Запорожця, К.Кузика, Д.Галицького, І.Гребінчишина, І.Шелюка, І.Бойчука [16, с.183].

Шостого лютого 1964 р. у ряди Літературного об'єднання влилися також художники й особи споріднених професій, у зв'язку із чим відтоді можна говорити про літературно-мистецьке об'єднання. Перші чотири роки ЛОБ очолював Євген Самохваленко, від 1963 р. його діяльністю керує Антін Середницький.

Справедливо відмітимо, що Літературне об'єднання було співорганізатором кількох популярно-наукових сесій, присвячених видатним постатям української культури, зокрема Т.Шевченкові (1964), Лесі Українці (1971) і Г.Сковороді (1972). Співучасниками окремих сесій були українські науковці, які вищу освіту здобули в післявоєнній Польщі: М.Лесів, С.Козак, М.Балій, О.Лапський, А.Середницький, Г.Голінська, Д.Ярчак, Я.Грицьков'ян, С.Заброварний, М.Сивіцький і В.Назарук [22, с.120].

Основним місцем творчого самовиявлення членів ЛОБ став "Український календар", який відіграв важливу роль у процесі формування духовного обличчя українського населення в ПНР. Деякі статті в календарі були приємною несподіванкою для читачів у комуністичній системі.

Не зважаючи на скромні досягнення членів ЛОБ, у Москві та Києві занепокоїлись їхньою діяльністю і в січні 1974 р. було посилено цензуру над видавничою діяльністю українців у Польщі.

Однією з основних форм діяльності УСКТ був відносно добре розвинутий рух аматорських мистецьких колективів. Свою роботу вони розпочали одночасно з виникненням товариства і діяли на громадських засадах, оскільки українській етнічній групі, попри всі зусилля, не вдалося створити професійного хору чи професійного театрального колективу.

Найбільшою популярністю в 60-х роках користувалися Варшавський змішаний хор під керівництвом Й.Курочки, хор з Осецька (Гожовське воеводство), Перемишльська театральна група, а також танцювальні колективи з Варшави та Перемишля. У ті ж роки розпочали свою діяльність популярні нині художні колективи загальноосвітнього ліцею в Легниці та загальноосвітнього ліцею з Гурова-Ілавецького (Ольштинське воеводство) [15, с.179–180].

На початку 70-х років виникла нова форма художньої самодіяльності – молодіжні естрадні групи. Значного розмаху набула робота серед дітей. З'явилися численні дитячі колективи, багато з яких досягли високого виконавського рівня.

До найбільш відомих художніх колективів належить чоловічий хор "Журавлі". За перші 10 років існування (1972–1982 рр.) він дав 82 концерти, маючи в репертуарі 70 творів. Хор здійснив у 1986 р. вдалу подорож до США та Канади. У 1989–1990 рр. хор "Журавлі" виступав в Україні на запрошення товариства "Україна" і Музичного товариства України [15, с.180].

До знаних колективів належать також гданський хор "Чайка", танцювальний колектив "Веретено", ансамбль пісні і танцю "Черемош", хор "Верховина" з Білого Бору, бойківська капела "Сусідоньки", танцювальні колективи "Метелиця" та "Аркан" [15, с.180].

На підтвердження сказаного варто прослідкувати статистичні дані, опубліковані в різний час на цю тему в тижневику "Наше слово":

- у 1960–1963 рр. 85 художніх колективів УСКТ дали біля 500 виступів, на яких побувало 150 тис. глядачів;
- у 1972–1976 рр. ансамблі дали 380 концертів, з яких 96 у селах (45 тис. глядачів) і 284 у містах (120 тис. глядачів);
- у 1946–1980 рр. упродовж 4 років хори, танцювальні й естрадні ансамблі дали 570 концертів [22, с.159].

Велику популярність здобули мистецькі фестивалі, що проводилися УСКТ. Перший такий огляд пройшов ще в 1967 р. у м. Санок, теперішні відбуваються в знаменитій Лісовій опері Сопота. Дводенне свято мистецтва сприяє інтеграції та розвитку

почуття спільності в українській громадськості в Польщі. У ньому беруть участь делегації українців з інших країн. Огляд творчості дитячих художніх колективів щороку проходить у Кошаліні.

Серед молоді користується популярністю гданський “Молодіжний ярмарок”, який проходить у середині листопада кожного року. Подібним заходом для жителів Лемківщини стала “Лемківська ватра”, що проводиться щороку в Бескиді-Ниському, починаючи з 1982 р. [15, с.181]. Регіональне дво-, триденне свято стало суттєвим складовим елементом культурного життя української громадськості в Польщі.

На 1990 р. у Польщі діяли два лемківських об’єднання, нові християнські, молодіжні організації, зокрема, Союз незалежної української молоді, Українське християнське братство святого Володимира, Український народний дім.

Аналізуючи ситуацію в українському середовищі, яке внаслідок репресій замкнулося в собі, зауважимо, що із створенням УСКТ ситуація дещо покращилася. Для багатьох українців цей осередок став єдиною можливістю зберегти рідну мову, культуру, традиції. Це позитивно вплинуло на активізацію суспільно-політичного життя українців у Польщі.

1. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі : документи / В. Сергійчук. – Тернопіль, 1997. – 280 с.
2. Drozd R. Ukraincy w Polsce 1974–1989. Walka o tozsamosc (Dokumenty i materialy) / R. Drozd, I. Halagida. – Warszawa : Burchard Edition, 1999. – 300 s.
3. Czech M. Ukraincy w Polsce 1989–1993 / M. Czech. – Warszawa, 1993. – 320 s.
4. Бень С. Бані Мазурські та околиці / С. Бень // Український альманах. – 1997. – С. 267–268.
5. Бень С. Педагогічний лицей у Бартошицях / С. Бень // Український альманах. – 1997. – С. 282–283.
6. Бень С. Початкова школа в Сагнітах / С. Бень // Український альманах. – 1997. – С. 272.
7. Бень С. Початкова школа в Тшенсачу / С. Бень // Український альманах. – 1997. – С. 271.
8. Бень С. Початкова школа в Ярошівці / С. Бень // Український альманах. – 1997. – С. 269.
9. Васильєва Л. Д. Українці в Польщі / Л. Васильєва // Трибуна. – 1991. – № 3. – С. 26–27.
10. Васильєва Л. Д. Українська діаспора у Польщі / Л. Васильєва // Український історичний журнал. – 1992. – № 10–11. – С. 54–62.
11. Гук Б. Два відродження. Порівняльний аналіз українських відроджень 1956 і 1990 років / Б. Гук // Наше слово. – 1999. – № 12–13. – С. 2–3.
12. Заброварний С. Відродження українського шкільництва (1952–1958 рр.) / С. Заброварний // Український альманах. – 1997. – С. 256–258.
13. Заброварний С. Перший голова УСКТ / С. Заброварний // Український альманах. – 1996. – С. 257.
14. Заброварний С. Україна і Польща на шляху до примирення і співробітництва / С. Заброварний // Український альманах. – 1998. – С. 55–62.
15. Зарубіжні українці : довідник. – К. : Україна, 1996. – 258 с.
16. Заставний Ф. Д. Географія України / Ф. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 520 с.
17. Заставний Ф. Д. Українська діаспора / Ф. Д. Заставний. – Львів, 1991. – 120 с.
18. Кертчак М. Об’єднання після III з’їзду / М. Кертчак // Український альманах. – 1997. – С. 322–324.
19. Макар Ю. І. Політика ПОРП і органів влади щодо національних меншин Польщі після II св. війни / Ю. Макар // Питання нової та новітньої історії країн Північної Америки. – 1993. – Вип. II. – Ч. 1. – С. 68–73.
20. Наше слово. Тижневик. – 1956–1999 рр.
21. Трухан М. Українці в Польщі після другої світової війни 1944–1984 / М. Трухан. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1990. – Т. 208. – 470 с.
22. Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 21–22 лист. 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – 451 с.
23. Цепенда І. Відгомін “хрущовської відлиги” у Польщі та її вплив на етнополітичне становище української меншини (1955–1958 рр.) / І. Цепенда // Галичина. – 2001. – № 5–6. – С. 372–377.

The article describes the activity of the Ukrainian social-cultural society in the development and expansion of the Ukrainian culture and education in Poland in 1956–1989. The author analyzes the work of the Ukrainian educational establishments, amateur talent collectives in Poland during 1956–1989.

Key words: *the Ukrainian social-cultural society, national minorities, cultural-national organizations.*